

rajzolt lap és egy metszet: tudjuk, „művészetek” versengése és „házassága”; ott elvégre a festővel a festészet is, kétszeresen, ha „modell” *Ter Borch* egy kis dobra képet fest: „majomkodó”, orrát befogó „festővel” rajta, ki előtt palatáblára föltűzve bohócsipkás birka-fő, késsel fogai közt... „Szaglás”, „ízlelés” akkor, s keressük már az „öt érzékszerv” módszeres megjelenítését, festő kezében égő gyertyán tartott okuláréjával a „látást” is, de közben, egyazonnal, leégő kanóccal, hulló szirmokkal, hervadó rózsával már mindezt *vanitasnak* is látjuk, hiúságnak hívsága, örök múlandóság... Ez egyetlen közismertebb, de maradandó műve eme lipcsei *unikumnak*, *Wijkerslootnak*? Honnan tudni laikusnak, ha végére járni, hatása, kihívása alól szabadulni is nehéz; legfeljebb az majdnem-egyszeriségben és igézőben reácsodálkozni egy már-már „katolikus” (olaszos, barokkos) formátumos északi komplett allegóriára, olyasfélére, mint Vermer persze zseniálisabb össz-terméséből a (nem mindenki által kellően becsült) nagy Hit-allegóriára...

A harmadik csalogató műre viszont elég a célzás: *Caspar David Friedrichnek* (Földényi F. László szép szavával: „a kezében ecsetet tartó metafizikusnak”) a hely színéről, Lipcséből is legfontosabb képére: ama, Az emberélet korszakaira, a „végső számadásként” (*Beke II.*) 1830/35 körül festett vászonra, melyet a német romantikus mester minden rajongója és lelki cinkosa reprodukciókról jól ismer. Tájébrázolás ez is, mint a festő termésének java, alkonyati, északi tengerparttal, távolban ötárbócos, vitorlás hajóval, előtérben öt figurával, gyerekekkel, felnőttel, aggal, sejtethni, családtagokkal, a háttal álló megfáradt alakban ön-hivatkozással. De hát, ami másnál csak „zsáner” lehetne, Friedrichnél az életkorok, az „élet” allegóriája; ami pedig „tájkép”: a végtelen vágya, a lemondás keserősége, „bomlani kell, kijavulni” (*tédé*), sóvárgás, sóhaj, estébe hajló szótlan meditáció...

ALBERT PÁL

„Visszateremtődött a szétdarabolt kultúra egysége”

Úgy érzem, hogy korszakváltást élünk meg, olyan fontos időszakot, amelyben visszahozhatatlanul befejeződik annak a hagyománynak az átörökítése, technikája, módja, szelleme, amibe beleszülettünk. Talán utolsók vagyunk, akiknek ingét még az anyja szőtte, többet soha nem lesz olyan ember, akivel ez megeshet, valami új következik.

„A magányos tömeg” című Reesman-könyv bizonyos rendet próbál teremteni a nagy emberi magatartásformák között. Részint kronológiai, részint társadalmi sorrendben, mondván, hogy belülről, kívülről és minden irányból irányított tömegek vannak. A végén három kategóriát sorol fel: a tradíció irányította ember, valamint a kívülről és a belülről irányított ember, amely végülis a ma a világgkultúrát jelentő európai kultúrát hozta és a reneszánsz idejében született meg. A végén azt mondja: ami ezután következik, az egy olyan magatartásforma, mint a radarerő: mindig a legfontosabb információ irányába forog. Nincs semmi belső tartása, hanem úgy éli meg a világot, úgy forog az életben, mint a radarantenna az információ áradatában. Ez a legnagyobb veszély. *Márai* is megírta, hogy az informácó mennyiségének birtoklása nem azonos a kultúrával.

Körülöttünk a világban a nagy küzdelem azért folyik, hogy ki birtokolja az információs eszközöket. Ki zúdítson ránk nagyobb tömegben információkat. Arról nincs szó, van-e módunk, van-e belső értékrendünk hogy ezeket az információkat befogadjuk, a helyére tegyük. A nagy veszély: az értékrendválság, az értékrendváltás.

Néhány napja a 20 éves évfordulóját ünneplő táncházesten néztem a fiatalokat, akik ilyen természetességgel élik meg azt a kultúrát, amit én tudom, hogy a világban ma sok helyen fanyalogva vagy könnyesen túllihegve próbálnak elintézni.

Mindennek a tárgyi vonatkozásairól szeretnék beszélni. A húszegynéhány év alatt nemcsak táncházmozgalom volt, bár be kell látnunk, az érte el a legnagyobb sikereket.

Közben csendben egy-egy kis műhelyben, nyári táborban sok százezer ember dolgozott: faragott, korongolt, szőtt, kovácsolt, tojást festett. Ez nem olyan látványos, de ezen a területen is nagyon fontos dolgok történtek.

Húsz évvel ezelőtti emlék képét idézem most fel. Meghirdették az Ifjú Népművész Pályázatot Magyarországon. A Magyar Művelődési Intézetnek a falai között szerveződött, s Tokajban az 1970-es évek elején. Ott történt valami, ami egészen spontán, szervezetlen módon alakult, a dolgok természetéből adódó törvényszerűséggel. Az ezen a pályázaton jelesen szereplő díjazottakat hívta meg *Bánszky Pál* a táborba, ahol a különböző szakmákból való, egymást alig ismerő fiatalok jöttek össze *Makovecz Imrével, Csete Györggyel*. Volt azokban a hetekben egy olvasótábor is Tokajban *Czakó Gábor, Csoóri Sándor, Nagy László* vezette és látogatta. Volt egy rajztanárok számára szervezett festőtábor is, a Pécsről jött középiskolásokat *Lantos Ferenc* vezette. Tokaj kis város, de nagyon sok a pincéje. Itt történtek a találkozások, amiket az élet szervezett. Egyik este Pali bácsi pincéjében találkoztunk és hirtelen valami furcsa, különös hangulat alakult ki. Az egyik verset mondott, a másik énekelt valami eddig még sose hallott dalt. És ez aztán így folytatódott estéről estére, tűz mellett, hajnalig. Napközben a műhelyekben folyt a munka, és nem kellett megszervezni semmit. Különös szellemiség formálódott ki ezekben az emberekben, tulajdonképpen visszateremtődött ennek a szétdarabolt kultúrának az egysége, és a lelkek mélyéig hatolt.

Aztán feljelentettek bennünket, Bánszkyt kitessekeltek az intézetből. Majd a rendkívül színvonalas munkát végző fiatal művészek stúdióját is feloszlatták és jeles embereit szélnek eresztették. Ezt a „tábortüzet” 1976-ban szétrúgták Tokajban, de a szétszóródott paraszak az országban sok helyen elkezdtek izzani. Az 1970-es évek elején indultak a faragó szakkörök. A közművelődési intézményekben énekeltek és táncoltak... A gondosan megtervezett program szerint: pénteken fafaragás, szombaton tánc. Térben és időben elosztva, hiszen mást nem is lehetett tenni, a közművelődési intézményhálózat alkalmatlan volt arra, hogy azt a tokaji egységet megteremtse. De voltak emberek, akik Tokajban ráébredtek, hogy nem lehet másként csinálni, csak együtt, mert ebben valami különleges többlet van.

Közben 1982-ben Népművészeti Egyesület is megformálódott. A Vas megyei Velemről beszélnek, ahova a Vas megyei fafaragók 1976-ban meghívtak. Zsűritagként derék emberekkel találkoztam: hozták a munkájukat és el kellett bírálnom. Keserves volt, mert amit bemutattak, nem nagyon különbözött attól az átlagtól, amit „népi iparművészet” címszó alatt a kirakatokban lehet látni. Ott voltak a tárgyak és meg kellett mondani, hogy ezek nem jók. Alkotóik akkor rám igen megharagudtak. A végeredménye az lett: térjünk vissza Velembe és folytassuk a beszélgetést. Abban maradtunk, hogy szervezett fafaragó tanfolyam indul a népművészet megismerésére. Ez körülbelül két évig folyt szép lassacskán. Miközben szó esett a különböző tárgyak faragásáról, kapuk, bútorok, apróbb tárgyak technikai szerkezetéről, a rajta látható díszítmények eredeti mondanivalójáról, miért került oda, mi volt hajdanában, miért akkora, miért csak három van belőle és így tovább. De ez a velemi műhely is fotelekből és asztalokból állt, semmiképpen nem volt alkalmas, hogy fafaragó munkát folytassanak. Megformálódott az elképzelés, hogy próbáljunk egy műhelyt építeni magunknak. Addigra ezek a férfiak lehettek vagy harmincan. Gerendákból fölépült a faragó ház, ami ma is áll Velemben, berendezve. Két hét alatt hatvan ember egy 14x7 méteres alapterületű, háromszintes házat épített, ami már teljesítménynek sem akármilyen. Kellott bele ajtó, ágy, kilincs stb. Elhatároztuk, hogy mindezt magunk készítjük. Kiderült, hogy kell egy kovácsműhely, egy fazekas műhely, kell egy szövőműhely, és minden egyéb, ami alkalmassá teszi hogy elkészüljön ez a ház.

A lényeg, hogy soha többet azoknak az embereknek akik ennek a háznak a felépítésében részt vettek, nem kellett beszélni arról, hogy mi csúnya és mi szép, mi a tárgyak funkciója, és mi nem, mi a díszítmény és mi a nem díszített. Azokról a kérdésekről, amit az ember korábban fotelekből és a táblán krétával magyarázott és bóbiskolva figyelték, soha nem kellett beszélni. Ettől kezdve a velemi társaság sorra aratta sikereit, ma is közöttük vannak a legjobb bútorfaragók, kosárfonók, kovácsok, szövők.

Ez óriási pedagógiai tapasztalat. De van ennél sokkal fontosabb is. Ez a harminc-negyven ember barát lett, ma már együtt ünnepli meg a karácsonyt, húsvétot, névnapot, együtt temetnek.

Annak a bizonyos faragó háznak az először épült kapunak van egy stilizált mása. Azoknak a neve van rajta, akik ennek a tábornak a lakói voltak – miután átléptek ezen a kapun és egy másik jelképes világban találták magukat. Valami többlet képződött ott, mert közben megtanultak egy-egy szakmát, ott volt közöttük aki táncolni, énekelni tudott.

Négy öt helyen többé kevésbé sikerült ilyent felépíteni. Van Debrecenben, Kecskeméten, Győrött is formálódik.

Beszélek arról, hogy mi lenne itt a Magyar Művelődési Intézetben. Szeretnék Budapest környékén ilyen komplex műhelyt felépíteni pontosan azért, mert ha ez a bázis kiépül, lehetővé teszi a pedagógusoknak, hogy érzelmileg is belekósoljanak ebbe a világba, épp azért, hogy lássák-élvezzék, hogy ott mennyi minden történik. Táncolni is meg lehet tanulni, énekelni, faragni, szőni – ki-ki kedve szerint elmélyülhet egy-egy szakma megismerésébe.

Vannak elméleti szakembereink is, akik a hagyomány azon vonatkozásait elmondják, amire szükség van. Abban a szellemben, amelyet *Vishy Károly* fogalmazott meg: van ősi hagyaték, régi szállásföldről való hozomány, új környezetben gyűlt szerzemény, felülről érkezett szállomány, más népektől való kölcsönzés, van természetesen újabb önálló alakítás, vagy legalábbis olyan hasonítás (asszimiláció), mely esetleg magyarabb a magyarnál. Ha ebben a szellemben közeledünk ahhoz, amit hagyománynak nevezünk, akkor nem tévedhetünk el.

PÉTERFY LÁSZLÓ

Formák, tárgyak, anyagok a néphagyomány rítusaiban

Úgy hiszem, mindenkinek vannak ünnepekhez fűződő felejthetetlen emlékei, mint amilyenek a gyermekkori karácsonyok.* A várakozás és izgalom, mely megelőzi a gyertyagyújtást, a gyertyafénytől csillogó karácsonyfadíszek, a csillagszóró sercegése, a jellegzetes karácsonyi ételek illata, a közösen énekelt énekek... Varázslatos és ismétlődő ünnep, melynek általában minden családon belül megvannak a hagyományai, de a mindenki számára ismert közös kellékei is! Hogy csak a legjellegzetesebbeket említsem: a karácsonyfa a díszével, az égő gyertyával vagy az azt helyettesítő égőkkel, az olyan ételek, mint a hal, a pulyka, a beigli vagy ahol még ma is hagyományosan böjtöset esznek, a káposztaleves, a bableves, az alma, dió stb. A karácsonyi szokásokban gyakran kereszténység előtti évezredes, az emberiség egész történetét végigkísérő rítusokkal, eszközökkel találkozunk. Például a karácsonyfa, azaz a fa a termékenység, a megújuló természet ősi szimbóluma. A téli napforduló ünnepén a karácsonyfa ismerete előtt is vittek a házakba zöld ágakat. A gyertya a tüzet szimbolizálja, melynek ugyancsak termékenységvarázsló és tisztító erőt tulajdonít az emberiség, a keresztény szimbolikában Krisztus jelképe. A karácsonyfadíszek közül az alma termékenységi és szerelmi szimbólum, a karácsonyfán a bibliai paradicsom fájának a gyümölcsét is szimbolizálja.

Ünnep, ünnepi szokások

Mit is jelent az ünnep? Olyan időszakot, mikor a közösség a megszokottól eltérő módon viselkedik. Az ünnepet mindenkor az ünnepi szokások jellemzik, valamint a különféle előírások és tilalmak. Az ünnepek jellemző típusai az alábbiak:

- naptári ünnepek (pl. karácsony, húsvét, pünkösd, jeles napok)
- az emberi élet ünnepei (pl. az ún. átmeneti rítusok a születéshez, lakodalomhoz, halálhoz kapcsolódók, a felnőtté válás ünnepei, mint pl. a legényavatás, az iskolai ballagás, az egyházi bérmálás illetve konfirmálás)

*„Az ünnep arca” címmel rendezett továbbképzést a Zsámbéki Tanítóképző Főiskola. Az Oskolnapokon hangzott el Tátrai Zsuzsanna és Erdélyi Zsuzsanna előadása is.